

Eldəniz Məzahir oğlu MƏHƏRRƏMOV, i. f. d., dos.

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

E-mail: emeherremov79@mail.ru

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sahənin mövcud vəziyyəti və inkişaf etdirilməsi problemləri

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sahənin mövcud vəziyyəti və inkişaf etdirilməsi problemlərinin tədqiqindən ibarətdir. Bu məqsədlə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sahənin inkişaf potensialı araşdırılmış və təhlil edilmişdir. Aqrar sahənin müxtəlif istiqamətləri üzrə real vəziyyətdən yanaşmaqla, bu sahədəki problemlər ümumiləşdirilmişdir. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında yaranmış yeni imkanlar baxılmış və dəyərləndirilmişdir. Xüsusilə, bir sıra mühüm aqrar məhsulların xammallarının yetişdirilməsi və emal şəbəkəsinin yaradılması perspektivlərinə toxunulmuşdur. Yaxın dövrdə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi üzrə tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın metodu – ilk növbədə təhlil, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə kimi elmi metodlardan istifadə edilmişdir. Eyni zamanda, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aqrar sahənin inkişaf etdirilməsinə dair araşdırmalarda əks olunmuş fikirlər də diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri – hazırkı dövrdə məqalədə əldə olunmuş elmi-praktiki nəticələrdən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsində və fəaliyyət strategiyalarının işlənilməsində istifadə etmək olar.

Açar sözləri: işğaldan azad olunmuş ərazilər, aqrar sahə, aqrar sahənin potensialı, aqrar sahənin mövcud vəziyyəti, aqrar sahənin inkişaf problemləri, aqrar sahənin inkişaf istiqamətləri.

UOT: 332:338.012**JEL:** R11; R12; R58

Giriş

Aqrar sahə bilavasitə kənd təsərrüfatından və kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükü, emalını və istehlakçılara çatdırılmasını təmin edən sahələrdən ibarətdir. İstənilən ölkə üçün aqrar sahə son dərəcə vacib bir fəaliyyət sahəsidir. Aqrar sahə və onun əsas tərkib hissələrindən hesab olunan kənd təsərrüfatı vasitəsi ilə ölkə əhalisinin zəruri ərzaq məhsulları ilə təmin olunmaqla, ərzaq təhlükəsizliyində vacib amillərdəndir. Ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı iqtisadiyyatın aqrar sektorunun ən mühüm məqsədidir. Aqrar sahənin özəlliyi ölkəni ərzaqla təmin etməklə bərabər, digər sənaye sahələrini istehsal üçün xammalla təmin etməkdir. Deməli, aqrar sahənin inkişafı ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün həlledici dərəcədə önəmlidir. Aqrar sahənin inkişafı

dövlətin bu sahədə reallaşdırdığı aqrar siyasətdən asılıdır. Aqrar siyasətin inkişafı və müasirləşdirilməsi ilə bağlı dövlətin qarşısında duran əsas məqsədlər:

- uzunmüddətli perspektivdə ölkənin ərzaq müstəqilliyini və təhlükəsizliyini təmin etmək;
- ümumi rəqabət qabiliyyətini artırmaq;
- əhali üçün malların pərəkəndə satış qiymətlərini sabitləşdirmək;
- istehlakçı tələbatının ödənilməsinə töhfə vermək;
- ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsulları bazarlarının fəaliyyətini tənzimləmək;
- kənd təsərrüfatının gəlirliliyini və maliyyə dayanıqlığını təmin etmək.

Aqrar sektora dövlət təsirinin əsas alətlərini də ayırd etmək olar:

- vergilərin və dərəcələrin idarə edilməsi;
- gömrük siyasəti yolu ilə məhsulların idxal və ixracına nəzarət;
- ərazilərin ümumi təminatının dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi;
- kənd təsərrüfatı istehsalçılara və həmin sahə məhsulları, xammal və ərzaq bazarının digər iştirakçılara informasiya dəstəyi, habelə onlara məsləhət yardımının göstərilməsi;
- xammal, ərzaq kənd təsərrüfatı məhsulları bazarlarının antiinhisar tənzimlənməsi.

Sadalanın vasitələr bir-biri ilə və ya müəyyən şərtlərlə birlikdə istifadə olunur. Məsələn, subsidiyalar təsərrüfat qeydiyyatı, məhsulun artırılması və ya yerli kənd təsərrüfatı texnikasının alınması şərti ilə əldə edilə bilər.

Dövlətin aqrar siyasətini reallaşdırmaq məqsədilə orta və uzunmüddətli perspektivdə onun əsas sahələrini əsaslandırmaq lazımdır. Əsaslandırma həm mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsini, həm də onun gələcəkdə inkişaf imkanlarını ehtiva edir. Mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi obyektin inkişafının güclü və zəif tərəflərini müəyyən etməyə, istər sektor komplekslərinin, istərsə də təsərrüfat sahələrinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasının mümkün olduğu şərtləri nəzərdən keçirməyə imkan verir. Gələcəkdə inkişaf imkanlarının müəyyənəndirilməsi perspektivlərin qiymətləndirilməsi və proqnozların verilməsindən ibarətdir. Bu, kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafı üzrə hədəflərə - ərzaq təhlükəsizliyinin təminatına, ixrac potensialının, istehsalçıların gəlirliliyinin artırılmasına, əhalinin yaşayışının yaxşılaşdırılmasına nail olmaq baxımından zəruri tədbirlərin görülməsinə imkan verir. Kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafı məqsədlərinə nail olmaq mövcud ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyindən və s. asılıdır [1, s.160].

Hazırda Azərbaycanda aqrar siyasətin əsas istiqamətlərindən və aqrar sahənin əsas problemlərdən biri onun işğaldan azad edilmiş ərazilərdə inkişaf etdirilməsidir. Bu problemin həlli məqsədilə həmin ərazilərin aqrar sahə müəssisələrinin əsas problemləri, onların yaranma

mənbələri və həlli perspektivləri təhlil olunmalıdır ki, bu da kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından səmərəli proqram hazırlamağa imkan verəcəkdir. Məhz bu ərazilərdə aqrar sahənin mövcud vəziyyətinin, inkişaf etdirilməsi problemlərinin və inkişaf perspektivlərinin öyrənilməsi zərurəti məqalənin aktuallığını müəyyənəndirir.

Azərbaycanda aqrar sahənin inkişafı fundamental və strateji xarakter daşıyır. Aqrar sektorun kompleks və sistemli inkişafı qlobal səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi problemlərinin həlli baxımından böyük önəm daşıyır. Son zamanlar ölkəmizin aqrar bölməsində aparılan struktur dəyişiklikləri, idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri diqqətə layiqdir. Həmin sektorun müasir qlobal çağırışlara uyğun inkişafı üçün ilk öncə onun strukturu mütərəqqi dünya təcrübəsinə uyğunlaşdırılmalı və səmərəlilik problemlərinin həlli yolları müəyyənəndirilməlidir. Bu məsələlər işğaldan azad edilmiş ərazilərdə fundamental xarakter daşıyır və həmin amillər nəzərə alınmaqla, post-konflikt ərazilərdə aqrar sahənin idarə olunması innovativ texnologiyalara əsaslanmalıdır [2, s.119]. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yeni texnologiyaların tətbiqinə, innovativ sistemin tətbiqinə ciddi diqqət yetirməyə, intellektual mülkiyyətin formalaşmasına şərait yaratmağa çalışmaq lazımdır [3, s.151].

Bununla əlaqədar olaraq, həmin ərazilərdə milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması məqsədilə yeni texnologiya, ideya və bilikləri istehsal edən müəssisələr şəbəkəsi yaradılmalı, yeni istehsal və xidmət müəssisələrinin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi təmin edilməli, elmi və elmi-xidmət müəssisələrinin fəaliyyəti və onlar arasında münasibətlər tənzimlənməlidir. Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun inkişafını təmin etmək üçün burada reallaşdırılan iqtisadi proseslərin idarə olunmasına dövlət müdaxiləsi vacibdir [4, s.17]. Odur ki, dövlət həmin iqtisadi rayonların ərazilərinin iqtisadiyyatını dirçəltmək üçün ən yaxşı variantlardan istifadə etməlidir və bu məqsədlə xarici ölkələrin təcrübəsini mənimsəməlidir [5, s.54].

Azərbaycanın işğaldan azad olunan ərazilərinin kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələri məhsuldarlığına və keyfiyyət xüsusiyyətlərinə görə digər rayonlarla müqayisədə yüksək çəkiyə malikdir. Həmin ərazilərin torpaq-iqlim xüsusiyyətləri imkan verir ki, burada bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrini yüksək və səmərəli şəkildə inkişaf etdirmək mümkün olsun [6, s.90]. Qarabağda 250 min hektardan çox münbit torpaqlar var ki, həmin torpaqlar heyvandarlıq, üzümçülük, pambıqçılıq, tütünçülük, bağçılıq, baramaçılıq və s. sahələrin, həmçinin emal və yeyinti sənayesinin inkişafı üçün potensial var. Odur ki, həmin ərazilərdəki kənd təsərrüfatı istehsalı ehtiyatlarının mühüm hissəsini təşkil edən torpaq ehtiyatlarının təhlili önəmli rol oynayır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun əraziləri, o cümlədən, Ağdam, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının resurs ərazisi taxıl becərilməsi üçün ən əlverişli ərazi hesab olunur. Bu rayonlarda kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların ümumi sahəsi 290 min hektardır ki, bunun da təxminən 2/3 hissəsi əkin sahəsi hesab olunur. Zəngilan və Qubadlıda kənd təsərrüfatına yararlı olan torpaqların ümumi sahəsi 67 min hektardır ki, bunun da təqribən 1/3-i əkin sahəsi hesab olunur. Kəlbəcər və Laçında kənd təsərrüfatına yararlı olan torpaqların ümumi sahəsi 180 min hektardır ki, bunun da təqribən 10-12%-i əkin sahələrinə yararlı hesab olunur. Bu statistik məlumatlara əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, bu rayonların heyvandarlığın inkişafı baxımından böyük perspektivləri var. Bu ərazilərin uzun müddət işğal altında olduğunu və deqradasiyaya uğradığını nəzərə alsaq, torpaq ehtiyatlarının kənd təsərrüfatı istehsalı prosesinə cəlb edilməsində meliorasiya prosesi və müvafiq tədbirlərin görülməsi xüsusi önəm kəsb edir.

İşğaldan əvvəl ölkəmizdə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının təqribən 35-40%-ni bu rayonlar verirdi. Əkin sahələrində məhsuldarlıq yüksək olmuş, hər hektardan təqribən 21-25 sentner taxıl yığılmışdır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun ərazilərinin işğaldan azad edilməsi ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyinin təminatında da mühüm töhfə verəcək. Xüsusilə, heyvandarlıq məhsulları ilə özünütəminat səviyyəsi

yüksələcək. Hazırda ölkəmizdə həmin məhsullar üzrə özünütəminat səviyyəsi 82,5%, süd və süd məhsulları üzrə isə 86,2% təşkil edir. Proqnozlara görə, bu ərazilərdə təsərrüfat fəaliyyəti bərpa olunduqdan sonra respublikamız özünü bu məhsullarla təmin edə biləcək. Həmçinin Azərbaycanda taxılçılıqla (çəltik buraya daxil deyil) özünütəminat səviyyəsi 70%-ə çatır ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilər təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməklə bu sahədə vəziyyət daha da yaxşılaşdıracaqdır [7, s.29].

Artıq işğaldan azad edilmiş ərazilərdə, xüsusilə Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu ərazisində - Laçın və Kəlbəcərdə əhalinin məskunlaşdırılması işləri aparılır və yerlərdə heyvandarlıq və arıçılığın inkişafı sahəsində kiçik və orta təsərrüfatlar üçün lazımı şərait yaradılıb. Oxşar perspektivləri Qubadlı rayonunda da görmək mümkündür. Burada müxtəlif növdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı üzrə rəqabətqabiliyyətli müəssisələr şəbəkəsini, tərəvəz-meyvə, ipəkçilik, şərəbçilik və s. istehsalı sahələri üzrə sahibkarlığı inkişaf etdirmək imkanları mövcuddur. Hələ sovetlər birliyi dövründə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə rəqabətədavamlı aqrar sahə məhsulları, o cümlədən, toxuculuq sənayesi üçün əsas xammal növü olan yüz minlərlə ton pambıq istehsal olunurdu, əhalinin tələbatının əsas hissəsini ət və süd məhsulları ilə təmin edən heyvandarlıq kompleksləri fəaliyyət göstərirdi. İndi bu bölgələrdə sahibkarlığın inkişafına və potensial investorların cəlb edilməsinə imkan yaradan müasir nəqliyyat infrastrukturunu inkişaf etdirilir [8, s.29].

Ağdam rayonunun da aqrar sektorun inkişafı baxımından əhəmiyyətli potensialı vardır. Sovet dövründə bu rayonda kiçik ilkin dəri emalı müəssisələri fəaliyyət göstərirdi. Bu ənənələri qorumaq və inkişaf etdirmək çox vacibdir. Bunun üçün ilk öncə iri mərkəzləşdirilmiş heyvan kəsim məntəqələri yaratmaq, kəndliləri və fermerləri bu müəssisələrin xidmətlərindən istifadə etməyə həvəsləndirə biləcək iqtisadi mexanizmləri inkişaf etdirmək lazımdır. Böyük kəsim məntəqələrinin olması emal üçün daha qiymətli

və faydalı heyvan dərilərinin istehsalına, heyvanların daxili komponentlərindən tam istifadə olunmasına, sanitar və ekoloji problemlərin qarşısının alınmasına, bir sözlə, bu müasir, tullantısız, yüksək texnologiyalardan istifadəyə töhfə verəcək [9, s.94]. Bu ərazilərdə heyvandarlıq təsərrüfatlarının yaradılması və onların heyvanlarla təmin olunması torpaqlar bərpa olunaraq təsərrüfat subyektlərinin istifadəsinə verildikdən sonra əsas addım olmalıdır. İntensiv amillər hesabına heyvandarlığın inkişaf imkanları nəzərə alınaraq fermaların yaradılması və həmin təsərrüfatların məhsuldar heyvanlarla təmin edilməsi məsələsi aktuallaşır [10].

Şərqi Zəngəzurun təbii şəraiti kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından daha perspektivli sahə hesab olunan arıçılığın inkişafına imkan verir və həmin sahə çox qədim ənənələrə malikdir. Həminin, əlverişli iqlim şəraiti, yerli resurs bazası, ekoloji cəhətdən təmiz məhsulların istehsalı, böyük təcrübəyə malik yerli mütəxəssislərin olması və s. bu sahənin inkişafına təkan verən amillərdir. Bütün bunlar arıçılığın yaxın gələcəkdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafında önəmli rol oynamasına geniş imkanlar yaradır.

Qarabağ bölgəsinin təbii-iqlim şəraiti üzümçülüyün inkişafı üçün geniş imkanlara malikdir. Rayonda üzümçülüyün inkişafı, yüksək keyfiyyətli süfrə üzümünün müxtəlif sortlarının yetişdirilməsi, şərəbçilik bu sahədə istehsalın artırılmasına və digər emal müəssisələrinin kənd təsərrüfatı xammalına olan tələbatının yerli istehsal hesabına ödənilməsinə şərait yaradacaqdır. Bu da üzüm və şərəb məhsullarının ixracının artmasına və sahə məhsullarının idxalının azalması ilə nəticələnəcəkdir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə mövcud su anbarlarından geniş istifadə olunması təkcə postkonflikt ərazilərdə deyil, həm də ölkənin müxtəlif regionlarında əkin sahələrinin su ilə təminatı probleminin müsbət həllinə zəmin yaradacaqdır. Tərtər rayonunun Suqovuşan rayonu ərazisində yerləşən Suqovuşan su anbarının tamamilə işğaldan azad edilməsi 20 min hektara-dək ərazinin müntəzəm suvarılmasının təmin edilməsi deməkdir.

İşğaldan azad edilən digər mühüm su anbarı Sərsəng su anbarıdır. Belə ki, ərazinin, o cümlədən Sərsəng su anbarının işğaldan azad edilməsi nəticəsində Azərbaycan Respublikasının rayonlarında, o cümlədən Bərdə, Tərtər, Goranboy, Yevlax, Ağdam, və Ağcabədidə 100 min hektara yaxın ərazini suvarmaq mümkün olacaq. Bundan başqa, Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında Xudafərin su anbarından istifadə 75 min hektar ərazinin suvarılması deməkdir. Su anbarlarının tam və rəasional istismarı bəzi ərazilərdə su çatışmazlığı probleminin müsbət həllinə, əkin sahələrinin genişləndirilməsinə və nəticədə məhsuldarlığın artmasına kömək edir [11, s.620].

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aqrobiznesin formalaşmasının zəruriliyi və əhəmiyyəti müvafiq dövlət tənzimlənməsi tədbirlərinin görülməsi zərurətini aktuallaşdırır. Belə ki, aqrobiznes strukturlarının formalaşdırılması baxımından milli və xarici investisiya layihələrinin, eləcə də aqrar sahədə təsərrüfat subyektlərinin maliyyə dəstəyi mexanizminin təkmilləşdirilməsi xüsusilə önəmlidir. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi baxımından maliyyə-bank sektorunun rolu xüsusilə mühümdür

Azərbaycanda aqrar sektorun əsas sahələrindən sayılan kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı layihə və proqramların maliyyələşdirilməsində Kənd Təsərrüfatı Kredit və İnkişaf Agentliyi önəmli rol oynayır və həmin agentlik illik 7 və ya 12%-lik kreditlər təklif edir. Ölkəmizdə bir çox kredit təşkilatları kənd təsərrüfatı müəssisələrinə mikrokreditlər verir. “Aqrar Kredit” QSC kredit xidmətləri göstər-məklə kənd yerlərinin inkişafına nail olmaq məqsədinə xidmət edən əsas qurumlardan biridir. Kreditləşmənin subyektləri müxtəlif təsərrüfatlar, habelə ailə təsərrüfatlarıdır. Əldə edilən maliyyə vəsaitləri kənd təsərrüfatı istehsalına, həmin sahə üçün maşın və avadanlıqlarının alınmasına, müxtəlif xidmətlərdən istifadəyə və bu sahədə məhsulların marketinq sisteminin təşkilinə sərf oluna bilər.

Hazırda Şərqi Zəngəzur və Qarabağın ərazilərinin inkişafı proseslərinin ən intensiv fazaya keçidini sürətləndirmək tələb olunur. Bu, həmin iqtisadi rayonların iqtisadiyyatının strukturunda yeni və perspektivli sənaye sahələrinin formalaşmasına, güclü nəqliyyat-logistika infrastrukturalarının yaradılmasına, yüksək texnologiyalı emal müəssisələrinin səmərəli təşkilinə gətirib çıxaracaqdır. Bunlarla bərabər, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun ənənəvi aqrar sahələrinin inkişafı prioritet vəzifə kimi daim qarşıda duracaqdır [12, s.120].

Ölkədə aqrar sənaye istehsalının inkişafında rəqabət qabiliyyətinin artırılması problemi həlledicidir. Rəqabət qabiliyyəti məhsulun bazarda uğurunu müəyyən edən istehlakçı və maya dəyəri xüsusiyyətlərinin kompleksi kimi başa düşülür [13, s.201]. Şərqi Zəngəzurdə və Qarabağda yaradılan aqrar sənaye müəssisələrinin inkişafı onların rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi hesabına təmin edilə bilər. Odur ki, həmin sahə müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin edilməsi əsas prioritetlərdəndir. Aqrar sahədə və onun əsas sahəsi olan kənd təsərrüfatı sektorunun rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi və yüksəldilməsi üzrə tədbirlər ola bilər:

1. Əmək ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi.
2. Müəssisələrin kəmiyyət və keyfiyyət nisbətində işçi qüvvəsi ilə təmin edilməsi.
3. Kənd təsərrüfatında kənd dəyişikliyinin azaldılması.
4. İşçilərin iş və məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, yüksək əmək məhsuldarlığının təmin edilməsi və kadrların təkmilləşdirilməsi.
5. Mədəni və ictimai xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi.
6. Əmək haqqının və onun tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi
7. Mövcud avadanlıq və texnologiyaların istifadəsi ilə bağlı xərclərin və itkilərin optimallaşdırılması;
8. İcbari ekoloji sığorta sisteminin tətbiqi.
9. Torpaq ehtiyatlarının münbitliyinin artırılması.
10. Torpaq bazarına və ondan istifadə ilə bağlı münasibətlərin bütün spektrinə nəzarətin

edilməsi və tənzimlənməsi (torpaqdan istifadə institutlarının yaradılması).

11. Gübrələrin və bitki mühafizə vasitələrinin səmərəli istifadəsi
12. Resurslara qənaət edən texnologiyalardan istifadə.
13. Regionlarda güzəştli kreditləşmə sisteminin yaradılması.
14. Mütərəqqi texnologiyaların və texniki vasitələrin tətbiqi.
15. Elmi tədqiqatlar sahəsində fəaliyyətin əlaqələndirilməsi.
16. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas fondlarının yenilənməsi.

Nəzərdə tutulan tədbirlərin reallaşdırılması hesabına kənd təsərrüfatı istehsalçıları rəqabətqabiliyyətli mövqelərini yaxşılaşdıracaqlar ki, bu da onların bazarda yekun mövqeyinə təsir göstərəcək.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə aqrar sahənin iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinin aşağıdakılar hesabına təmin edilməsi məqsəduyğundur:

1. resurs potensialının inkişafı və səmərəli istifadəsi;
2. aqrar sahədə bazar sferasının təkmilləşdirilməsi və istehsalçıların hazır məhsul və istehsal amilləri bazarlarına çıxışının asanlaşdırılması;
3. aqrar-sənaye kompleksində iqtisadi fəal sahibkarlıq subyektlərinin formalaşdırılması, kənd təsərrüfatında istifadə olunan təbii ehtiyatların təkrar istehsalının yaxşılaşdırılması;
4. kənd yerlərinin davamlı inkişafı üçün şərait yaradılması;
5. innovativ mühitin formalaşdırılması;
6. vahid informasiya təminatı sisteminin yaradılması.

Ümumiyyətlə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bütün mülki infrastruktur praktiki olaraq dağıdıldığından bərpa və tikinti işləri sıfırdan başlanılıb ki, bu da böyük sərmayələr və gərgin əmək tələb edir, lakin bunun da öz üstünlükləri var. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə yenidən qurulan bütün müəssisələr, xüsusilə də kənd təsərrüfatı müəssisələri ən müasir texnika və texnologiyalarla təchiz olunacaq, ən yüksək tələblərə

cavab verəcək və yüksək rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsal etməyə imkan verəcəkdir [15, s.323]. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə müxtəlif tipli kənd təsərrüfatı emalı müəssisələrinin, o cümlədən pambıq, konserv, üzüm, yun və dəri emalı müəssisələrinin istifadəyə verilməsi əsas prioritetlərdəndir. Belə müəssisələrin mövcudluğu təkcə məşğulluq məsələlərinin həllinə deyil, həm də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların stimullaşdırılmasına, iqtisadi fəallığın artırılmasına xidmət edir. Ölkənin hər bir bölgəsində kəndli və fermerlər yetişdirdikləri və istehsal etdikləri məhsulların öz əllərində qalmaqına əmin olsalar, onu tədarük məntəqələrinə, emal müəssisələrinə icarəyə verməklə qazanc əldə edə biləcəklərsə, bu insanlar istehsalı hər cür genişləndirəcək, onun həcmi artıracaq. Bu da məhsuldarlığın artmasına, istehsalda müasir texnika və texnologiyaların tətbiqinə, daha rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalına səbəb olacaq.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Потапов, А.П. Оценка перспектив формирования и использования ресурсного потенциала аграрного производства / А. П. Потапов // – 2021. – № 1. – С. 160-163.
2. Məhərrəmov E. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında aqrar sahənin inkişafına konseptual yanaşmalar. *Geostrategiya jurnalı*, № 04 (70), s.119-123.
3. Алиев, Ш.Т. Стратегическая важность возрождения Карабахского и Восточно-Зангезурского экономических районов Азербайджана // “Вопросы истории”, Москва, 2022, № 6, Сəh. 148-155. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48808624> (Web of science; Scopus).
4. Алиев, Ш.Т., Гусейнова, Н.Э., Яхьяева, А.Ю. Проблемы повышения инвестиционной привлекательности Карабахского региона Азербайджана и пути их решения / II International Scientific and Practical Conference Current Issues And Prospects for the Development of Scientific Research held on in Orléans, France, May 7-8, 2021, p.13-19. -

<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/7-8.05.2021/534>.

5. İbrahimov İ.H. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aqrar sahənin perspektiv inkişaf istiqamətləri. *Audit*, 2021, 1 (31), s.49-59.
6. Əliyev Ş.T. Ağdam və Füzuli rayonlarında postkonflikt ərazilərinin intensiv inkişafının Qarabağın dirçəldilməsində strateji əhəmiyyəti. *Geostrategiya jurnalı*, № 04 (70), s. 89-94
7. Novruzova B. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsi. *Naxçıvan Universiteti*, 2021, №2, s.27-35.
8. Алиев, Ш., Маммадов, Э., Ахмедова, Т. Актуальные вопросы развития предпринимательства на освобождённых от оккупации землях Азербайджана. *Scientific Collection «InterConf»*, (122), 2022. С.26–32. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1183>.
9. Рустамов, Ф.В. Аграрный потенциал и перспективы развития освобожденных территорий Азербайджана/ Ф.В. Рустамов// *Аграрная экономика*. – 2022. – № 4(323). – С. 88-96.
10. Fikrətzadə F.F., Naciyyəva S.İ. İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması. *Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı 2020*, № 4 (34), s.23-37.
11. Махмудов, Э. Г. Анализ ресурсного обеспечения агробизнеса в постконфликтной территории Азербайджана / Э. Г. Махмудов // *Вестник Кыргызского национального аграрного университета им. К.И. Скрыбина*. – 2021. – № 2(56). – С. 617-622.
12. Məhərrəmov, E. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında aqrar sahənin inkişafına konseptual yanaşmalar. *Geostrategiya jurnalı*, № 04 (70), s.119-123.
13. Давыдкина, О.А. Ресурсный потенциал как фактор повышения конкурентоспособности аграрного производства региона / О.А. Давыдкина// – 2013. – № 11-1. – С. 201-204.

14. Алиев, Ш.Т. Стратегическая важность возрождения Шуши в интенсификации социально-экономического развития Карабахского экономического района / VII Международная Научно-Практическая

Конференция «Современные тенденции развития науки и мирового сообщества в эпоху цифровизации», Москва, 30 июня 2022. – с. 321-329.

Эльдениз Мазахир оглы МАГЕРРАМОВ,
Доктор философии по экономике, доцент Азербайджанского Университета
Кооперации,
E-mail: emeherremov79@mail.ru

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ НА ОСВОБОЖДЕННЫХ ОТ ОККУПАЦИИ ТЕРРИТОРИЯХ

Резюме

Целью исследования – является изучение современного состояния и проблем развития аграрного сектора на территориях, освобожденных от оккупации. С этой целью был исследован и проанализирован потенциал развития аграрного сектора на территориях, освобожденных от оккупации. Рассмотрены и оценены новые возможности обеспечения продовольственной безопасности страны. В частности, были затронуты перспективы выращивания сырья для стратегически важной сельскохозяйственной продукции и создания для этого перерабатывающей сети. В конце статьи были даны рекомендации и внесены предложения по развитию аграрного сектора на освобожденных от оккупации территориях.

Методы исследования – в первую очередь, использовались такие научные методы, как анализ, синтез, сравнение и обобщение. При этом в центре внимания были и отраженные в различных исследованиях идеи развития аграрного сектора на территориях, освобожденных от оккупации.

Результаты исследования - полученные в статье научно-практические результаты могут быть использованы при реализации комплекса мероприятий и разработке стратегии действий на территориях, освобожденных от оккупации.

Ключевые слова: освобожденные территории, аграрная сфера, потенциал аграрной сферы, современное состояние аграрной сферы, проблемы развития аграрной сферы, направления развития аграрной сферы.

Eldaniz Mazahir MAHARRAMOV

PhD in economics, Associate professor of Azerbaijan University of Cooperation,

E-mail: emeherremov79@mail.ru**THE CURRENT STATE AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE
AGRARIAN SPHERE IN THE TERRITORIES LIBERATED FROM OCCUPATION****Summary**

The purpose of the research is to study the modern state and problems of the development of the agricultural sector in the territories liberated from occupation. To this end, the potential for the development of the agricultural sector in the territories liberated from occupation is investigated. New opportunities for ensuring the country's food security are considered. In particular, the prospects of growing raw materials for strategically important agricultural products and creating a processing network for this are touched upon. Recommendations and proposals for the development of the agricultural sector in the territories liberated from occupation are given in the end of the article.

Research methods - first of all, scientific methods such as analysis, synthesis, comparison and generalization are used. At the same time, the ideas of the development of the agricultural sector in the territories liberated from occupation reflected in various studies are also in the center of attention.

Research results - the scientific and practical results obtained in the article can be used in the implementation of a set of measures and the development of an action strategy in territories liberated from occupation.

Key words: liberated territories, agrarian sphere, potential of agrarian sphere, current state of agrarian sphere, problems of development of agrarian sphere, directions of development of agrarian sphere.